

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНЛАРИДА КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Мамаджанова Нозима Адхамовна

Наманган давлат университети

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори

(PhD in English)

Тел:+998913601484

e-mail:mamadjanovanozima@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақола талим жараёнларида коммуникатив компетенциянинг ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилади. Коммуникатив компетенция шахсни яхлит ҳолда ёки унинг муайян хусусиятларини тавсифлайди. Шунингдек, компетенция иқтидорнинг муҳим омили сифатида акс этади. Қолаверса, зеҳни ўткирликни белгилаб беради. Мазкур тушунчани кўплаб нуқтаи назарларга асосланган талқинлари мавжуд.

Калит сўзлар: “Компетенция”, “коммуникатив компетенция”, “социомаданий компетенция”, “фразеологик компетенция”, “лингвистик компетенция”.

ABSTRACT

This article analyzes the specific characteristics of communicative competence in educational processes. Communicative competence describes a person as a whole or his specific characteristics. Also, competence is reflected as an important factor of talent. In addition, it determines mental sharpness. There are interpretations of this concept based on many points of view.

Keywords: "Competence", "communicative competence", "sociocultural competence", "phraseological competence", "linguistic competence".

КИРИШ

XXI асрда дунёнинг ривожланган давлатларида таълим мазмунини модернизация қилишнинг асосий йўналишларидан бири сифатида таълимда коммуникатив ёндашувни жорий этиш масаласига асосий эътибор қаратилмоқда. Коммуникатив ёндашув ўқувчиларнинг мактабда олган билим, кўникма ва малакаларини ҳаёти давомида ижтимоий ҳамда турли вазиятларда амалий қўллай олиш лаёқатини англатади.

Ўқувчи тил қондасини яхши ўзлаштириб олган бўлсада, бироқ чет тилда гапириш, ўз фикрини суҳбатдоши эътиборига эркин ҳавола қилиш малакаси етишмаслиги мумкин. Бу жараёнда тил ўрганувчиларнинг фақат лисоний

салоҳиятини шакллантириш эмас, балки мулоқот компетенциясини шакллантириш мақсадга мувофиқдир.

Ўқув материалда келтирилган ахборот ўқувчиларга турли дидактик ўйинлар воситасида шакллантирилса, улар ушбу жараёнга холисона муносабати, дунёқараши, ўз фикрини эркин билдириши ва турли қутилмаган вазиятларда ўзини бошқара олиши, ушбу вазиятга мос жумла ва сўзларни қўллаш имконияти яратилади [2].

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Бугунга келиб бутун дунёда бўлаётган каби, Ўзбекистонда ҳам таълимни модернизациялаш, ислоҳ қилиш жараёнлари жадаллик билан амалга оширилмоқда. Бу эса халқ таълими тизими соҳасида ижобий ўзгаришларга, таълим сифатини яхшилашга, замонавий технологиялардан фойдаланишга хизмат қилади. Бугунги кунда таълим соҳасига оид қабул қилинаётган дастур ва қарорларда, бошланғич таълим чет тил ўқитувчилари олдида янги мақсад ва вазифаларни қўйилаётгани, ўқувчиларнинг чет тиллардан бирини мукамал ўзлаштириши, уларнинг коммуникатив компетенциясини шакллантиришда коммуникатив ва дидактик ўйинларнинг ўқув жараёнидаги роли ва аҳамияти, улардан мақсадли фойдаланиш муҳим эканлиги таъкидланиб келинмоқда. Инсон туғилиши биланоқ атрофдаги воқеаларни идрок этишга, тафаккур қилишга, ахборотлардан унумли фойдаланишга, яратилаётган технологияларни ўзлаштиришга, дунёқарашини кенгайтиришга, зарур билимларни эгаллашга интилади. Ўзлаштирилган билимлардан самарали фойдаланиши эса, тафаккурнинг ривожланганлиги, умуминсоний фазилатларнинг шаклланганлиги, теран фикрлаши ва ҳаракатчанлик каби сифатларга узвий боғлиқдир.

Тадқиқот ишимизнинг асл мазмун-моҳияти ҳам “компетенция” атамаси билан боғлиқдир. “Компетенция” тушунчаси илк бор (1965) америкалик тилшунос олим Ноам Чомский (Noam Chomsky) томонидан қўлланган бўлиб, унда асосан она тилида нутқ фаолиятини амалга ошириш учун зарур бўлган коммуникатив компетенция деб таърифлаган [4].

“Компетенция” атамаси латинча *competentia*, *competo* сўзидан олинган бўлиб, “эришаман”, “мос келаман”, “тўғри келаман” деган маъноларни англатади. “Компетенция” (*Compétence*) сўзи инсоннинг маълум бир соҳада орттирган билим ва кўникмалар, ақл-идрок, куч-қувват ва тажрибасини намоён қилишни англатади [3].

“Компетенция” атамаси “коммуникатив компетенция”, “социомаданий компетенция”, “фразеологик компетенция”, “лингвистик компетенция” каби

компетенция тарзида кенг қўлланади. Француз гуманист ёзувчиси Антуан Де Сент-Экзюпери айтганидек: “Ер юзидаги энг катта бойлик ва гўзал ҳашамат – табиийки, инсонларнинг ўзаро мулоқоти”дир [2]. Унинг бу фикри дунёнинг йирик руҳшунос ва тилшунос олимлари томонидан кенг эътироф этиб келинмоқда. Мазкур тадқиқот мавзуси ҳам “коммуникатив компетенция” атамасига оид таъриф ва тушунчалар бунга яққол мисол бўла олади.

Энциклопедик луғатларда ушбу атама барча тилларда мазмунан бир хил қўлланиши, яъни французча “communiquer”, русча “общаться”, инглизча “communicate”, немисча “kommunizieren” феъли “мулоқот қилмоқ”, “хабар бермоқ”, “узатмоқ” маъноларини ифодалайди [6].

Компетенция – бу шундай психологик имкониятлар мажмуи, муайян шароитда унда шахсдаги билим, кўникма ва малакалар амалга ошади ва муваффақиятли уйғунлашади.

Бинобарин, “тил” маданият кўзгуси бўлиб, унда нафақат инсонни ўраб турган олам, балки унинг менталитети, турмуш тарзи, анъаналари ва дунёни англаши ҳам кўриниб туради [18;85-б.].

Ушбу тушунча антропологистика соҳасида биринчилардан бўлиб америкалик олим Д.Хаймес (Dell Hymes 1927–09) коммуникатив компетенцияни “матнларни тушунишга ва яратишга имкон берадиган қодалар ҳақидаги билимлар мажмуаси” сифатида талқин қилишни таклиф қилади. Чет тил таълимида коммуникатив ёндашув жараёнини шаклланиши коммуникатив компетенцияни алоҳида мақомга эга бўлишига сабаб бўлди [4].

XX асрнинг охирларига келиб коммуникатив компетенцияни илмий ўрганишга бағишланган илмий мақолалар чоп этила бошланди, ушбу соҳага оид илмий тадқиқотлар олиб борилди. Ҳозирги кунгача «коммуникатив концепция» ни янада илмий-амалий ривожлантириш ва аниқлаштириш давом этиб келмоқда. Уларнинг барчаси турли қарашларга эга бўлиб, нафақат “коммуникатив компетенция” тушунчаси, балки унинг мазмуни, таркибий қисмлари ҳам ўрганилмоқда.

Коммуникатив компетенция тушунчаси бир қанча қуйидаги компетенциялар мажмуига асосланади:

Лингвистик компетенция (Compétence linguistique) - ўз фикрини оғзаки ва ёзма тарзда аниқ ва тушунарли баён қила олиш, мавзудан келиб чиқиб саволларни мантиқан тўғри қўя олиш ва жавоб бериш қобилиятидир;[2].

Социолингвистик компетенция (Compétence sociolinguistique)-ижтимоий мослашувчанлик, ўзаро мулоқотда муомала маданиятига амал қилиш,

жамоавий ҳамкорликда ишлай олиш; мулоқотда суҳбатдош фикрини ҳурмат қилган ҳолда ўз фикрини ҳимоя қила билиш, уни ишонтира билишдир; [4].

Прагматик компетенция (Compétence Pragmatique)- турли зиддиятли вазиятларда ўз ҳаяжонларини бошқариш, муаммо ва келишмовчиликларни ҳал этишда зарур (конструктив) бўлган қарорларни қабул қила олишдир [4].

Шу билан бир қаторда, компетенция атамасини инглиз тилидаги луғавий маъносини таҳлил қилсак, “Competence” сўзи инглизча “to compete” сўзидан келиб чиққан бўлиб, “мусобақалашмоқ”, “рақобатлашмоқ”, “беллашмоқ” деган маъноларини англатади ва сўзма-сўз таржима қилинганда “мусобақалашмоқга лаёқатлилиқ” маъносида келади [1].

Бошланғич синф ўқувчилари коммуникатив компетенцияларини шакллантириш ижтимоий мослашишида муҳим омил ҳисобланади, чунки нутқ фаолияти турлари (тинглаб тушуниш, гапириш, ўқиш ва ёзув) такомиллаштириш орқали келажакда улар атрофдагилар билан мулоқот ўрнатишда муваффақиятли ва самарали натижаларга эришади ва ижтимоийлашув жараёни осонлашади.

Чет тилни ўрганишни илк бошлаган ўқувчи/талабаларда нутқий компетенцияни шакллантиришдан бошлашни тақозо этади. У маълум бир тилда мулоқот қилишга, бутун фанни ўзлаштиришга, оғзаки нутқ жараёнларини аниқ вазиятларда намоён қилишга йўналтирувчи кенг имкониятлар хазинасидир” [4].

Турли методик адабиётларда “Коммуникатив компетенция” (*Communicative compétence*) нинг турлича таърифлари баён этилган;

“Коммуникатив компетенция” тушунчаси мукамал нутқ, мулоқотда нотиклик санъати усулларини қўллаш, суҳбатдош билан индивидуал мулоқот қила олиш лаёқати ва қобилиятини қамраб олади.

Коммуникатив компетенция - мулоқот ва муносабатларнинг мажмуига эга бўлган мураккаб, кўп босқичли тизим. У бошқа барча компетенцияларнинг асоси бўлгани учун ҳақли равишда етакчи ва пойдевори ҳисобланади, шунингдек, жамиятда ўзаро мулоқотга киришиш учун она тилида ёки бирор хорижий тилни мукамал ўзлаштириш ҳамда ундан мулоқот жараёнида самарали фойдалана олишдир[5].

Коммуникатив компетенция тушунчаси бир қанча қуйидаги компетенциялар мажмуига асосланади:

Лингвистик компетенция (Compétence linguistique) - ўз фикрини оғзаки ва ёзма тарзда аниқ ва тушунарли баён қила олиш, мавзудан келиб чиқиб саволларни мантиқан тўғри қўя олиш ва жавоб бериш қобилиятидир;[2].

Социолингвистик компетенция (Compétence sociolinguistique)-ижтимоий мослашувчанлик, ўзаро мулоқотда муомала маданиятига амал қилиш, жамоавий ҳамкорликда ишлай олиш; мулоқотда суҳбатдош фикрини ҳурмат қилган ҳолда ўз фикрини ҳимоя қила билиш, уни ишонтира билишдир; [4].

Прагматик компетенция (Compétence Pragmatique)- турли зиддиятли вазиятларда ўз ҳаяжонларини бошқариш, муаммо ва келишмовчиликларни ҳал этишда зарур (конструктив) бўлган қарорларни қабул қила олишдир [4].

Шу билан бир қаторда, компетенция атамасини инглиз тилидаги луғавий маъносини таҳлил қилсак, “*Competence*” сўзи инглизча “*to compete*” сўздан келиб чиққан бўлиб, “*мусобақалашмоқ*”, “*рақобатлашмоқ*”, “*беллашмоқ*” деган маъноларини англатади ва сўзма-сўз таржима қилинганда “*мусобақалашмоқ*га лаёқатлилик” маъносида келади [1].

Коммуникатив компетенция шахсни яхлит ҳолда ёки унинг муайян хусусиятларини тавсифлайди. Шунингдек, компетенция иқтидорнинг муҳим омили сифатида акс этади. Қолаверса, зехни ўткирликни белгилаб беради. Мазкур тушунчани кўплаб нуқтаи назарларга асосланган талқинлари мавжуд. Фалсафада коммуникатив компетенция деганда “ қандайдир усуллар асосида мулоқотни амалга ошириш: муаммони ҳал этишнинг янги ечимлари, янги метод ёки восита, янги санъат асари”. Бизнинг тадқиқотимизда нутқнинг моҳиятини тадқиқ этувчи, коммуникациянинг шакллантириш ва барча фаолият соҳаларига доир вазифаларини ҳисобга олувчи коммуникатив компетенция фалсафаси алоҳида аҳамият касб этади.

ХУЛОСА

Психологик нуқтаи назардан компетенциявийлик кўпроқ коммуникацияга умумий қобилиятлилик билан алоқадорликликда талқин қилинади. Ҳозирда мазкур атама оригинал ечимларни излаб топиш, ностандарт ҳаракатларни амалга оширишга тайёрлик маъносини ифода этади. Психологияда коммуникативлик деганда “янги муносабат, ечим, методлар, назариялар ёки қандайдир алоқанинг янги маҳсулини ишлаб чиқиш” тушунилади.

REFERENCES

1. Hymes, D. On Communicative Competence. In J.B.Pride and J.Holmes (eds.), Sociolinguistics. Harmondsworth: –Penguin, –1972, pp- 269-293.
2. Hymes, D. 1962. The ethnography of speaking, Dans: T. Gladwin and W. C. Sturtevant (dir.), Anthropology and human behavior, –Washington, D.C., Anthropological Society of Washington, p.13-15.
3. Lyle F. Bachman, Adrian S. Palmer. ... Fundamental Considerations in Language Testing. Oxford University

4. Common European Framework of reference for language learning and teaching / Draft 1. – Strasbourg: Council of Europe, 1993. p - 204.
5. Абдуллаева М. А. Коммуникативная методика обучения иноязычной грамматике на начальном этапе языкового факультета: Дис. ... пед.ф.н. – Худжанд, 2004. Б. 189.
6. Таджибаева Д.А. Кичик мактаб ёшидаги болаларнинг чет тили коммуникатив компетенциясини шакллантириш: Автореф. Дис.PhD. –Тошкент, –2020.Б- 22.
7. Тажибаев Г.Ш. Бошланғич синф ўқувчиларига чет тил ўқитишда коммуникатив ёндашув: Автореф. Дис.PhD. –Тошкент, –2018.Б-25.